

HANDREIKING

GROEPSDRUK & GROEPSDYNAMIEK

Januari 2021

In opdracht van de Programmacommissie Forensische Zorg-Jeugd (KFZ-J) heeft ESSA Research en het lectoraat Residentiële jeugdzorg van de hogeschool Leiden een literatuurstudie uitgevoerd naar groepsdynamische processen en groepsdruk in relatie tot delictgedrag bij jongeren. Op basis van deze studie geven we hieronder **handvatten** voor professionals die helpend kunnen zijn om met groepsdynamiek en groepsdruk in het forensisch jeugdwerkveld om te gaan. Het volledige rapport inclusief infographic is te raadplegen op de website www.kfzjeugd.nl of www.essaresearch.nl

1. Werk aan een goede responsiviteit met jongeren in een groep.

Het werken met (groepen) jongeren in het forensisch jeugdwerkveld vraagt aan de ene kant om consequentie en handhaving van regels ten behoeve van orde en aan de andere kant het hebben van eigen ruimte om te werken aan de relatie met een jongere. Dit vraagt soms ook het afwijken van de regels (maatwerk). Het is belangrijk dat je als professional zoekt naar een goede balans tussen deze controle en flexibiliteit. Dat vraagt om het leren kennen van de jongere en om afstemming in de relatie. Niet alleen de vraag 'what works', maar vooral de vraag 'who works' (responsiviteit) is dus van belang: je bent zelf immers het instrument in het werk met jongeren. Dat geldt niet alleen in de 1-op1-relatie, maar ook op een groep. Uit de literatuur blijkt dat ondersteunende relaties en mogelijkheden voor groei belangrijke factoren zijn om bijvoorbeeld agressie binnen een groep te voorkomen en dat het ervaren van onrechtvaardigheid bijdraagt aan escalatie binnen een groep en een negatieve groepsdynamiek.

Werken aan responsiviteit:

Bouw tijd in om bij **de start van een dienst bewust contact met de groep én iedere jongere** te maken. Noem de jongere bij naam, vraag hoe het gaat, vertel iets over jezelf en vraag bijvoorbeeld hoe zijn/haar dag (gister) is geweest, wat hem/haar bezighoudt, de gezinssituatie, vrienden, interesses, wat het moeilijkste of juist leukste van de dag (gister) was/is.

Maak bewust tijd voor **informele gesprekjes en groepsactiviteiten** die bijdragen aan persoonlijke groei, verbondenheid met jou als professional en verbondenheid met elkaar als groepsleden. Denk aan een creatief spel of een sportieve activiteit waarin moet worden samengewerkt.

Doe wat je zeg en zeg wat je doet. Geef bijvoorbeeld van tevoren binnen de groep helderheid over mogelijke consequenties van ontoelaatbaar gedrag en kom dat na.

Benoem en beloon het zichtbaar als jongeren individueel maar ook de groep (samen) iets goed doet. Bespreek van te voren wat de groep als beloning ervaart.

Bespreek van tevoren **welke (soorten) reacties** jij als professional en de jongere in het onderlinge contact wel maar ook niet acceptabel en/of rechtvaardig vinden als het even tegen zit, dingen niet lukken of anders gaan dan verwacht.

Wees **niet alleen fysiek maar ook mentaal aanwezig** op de groep. Zorg ervoor dat je makkelijk benaderbaar bent. Ga bijvoorbeeld niet (deels) afgezonderd of apart zitten tijdens je dienst op een leefgroep, maar wees zichtbaar zonder opdringerig te zijn.

Neem bewust tijd voor **afscheid** van de groep aan het einde van je dienst. Geef aan wanneer je er weer bent en hoe ze je kunnen bereiken.

[Lees meer over responsiviteit in het rapport onder paragraaf 2.2.4](#)

2. Doe recht aan het gevoel van autonomie bij de uitvoering van (verplichte) groepsactiviteiten.

Groepsactiviteiten kunnen de groepsdynamiek positief bevorderen omdat ze onder meer verveling tegengaan en groepscohesie kunnen versterken. Binnen het forensisch jeugdwerkveld hebben groepsactiviteiten soms echter een verplicht karakter. Uit de literatuur blijkt dat verplichte deelname aan groepsactiviteiten stigma kan doen vergroten onder de problematische forensische jongerenpopulatie omdat het gevoelens van autonomie verkleint. Dit, terwijl de zelfdeterminatietheorie van Ryan & Deci (2017) juist uitwijst dat autonomie (naast gevoelens van verbondenheid en competentie) een belangrijke basisbehoefte is van jongeren in het forensisch jeugdwerkveld.

Autonomie ondersteunend werken:

Geef jongeren een **keuze** welke (verplichte) activiteiten zij (eerst) willen doen. Splits waar mogelijk op in subgroepjes als de keuze niet eenduidig is.

Keuze geven kan ook binnen 1 activiteit. Denk aan keuze in aanpak, vorm of de volgorde van uitvoering. Laat jongeren - waar mogelijk - **zelf meedenken** over de invulling van een (verplichte) groepsactiviteit.

Geef **erkenning** voor gevoelens van weerstand bij jongeren bij verplichte (groeps)activiteiten en maak helder wat het **doel** is en wat de activiteit als individu en/of als groep brengt.

[Lees meer over autonomie & groepsactiviteiten in het rapport onder paragraaf 2.2.2](#)

3. Neem bewust tijd voor persoonlijke kennismaking tussen groepsleden en hanteer bewust een passende leiderschapsstijl.

Uit de literatuur blijkt dat in het begeleiden van groepen het intradynamisch 5 fasenmodel van Tuckman (1965) zich reeds heeft bewezen. Dit model kent vijf opeenvolgende fasen en bijhorende bejegeningstijlen waarbinnen een groep zich ontwikkelt: (1) de kennismakingsfase (forming) waarbij een meer directieve leiderschapsstijl past; (2) een fase waarin onderlinge verhoudingen worden bepaald (storming) waarbij een meer directieve en overtuigende leiderschapsstijl past; (3) de normeringsfase (norming) waarin de normen van de groep worden bepaald en een overtuigende en meer participerende leiderschapsstijl past; (4) de fase van zelfregulering (performing), waarbij een meer participerende en delegerende leiderschapsstijl past en (5) de fase van afscheid nemen van elkaar (adjourning) waarbij een meer overtuigende en delegerende leiderschapsstijl past. Groepen veranderen in een forensische setting echter continue van samenstelling (carrouselwerking). De vijf fasen lopen in die context dus vaker niet dan wel opeenvolgend. Belangrijk hierbij is in ieder geval dat literatuur uitwijst dat tijd nemen voor onderlinge kennismaking tussen groepsleden, de formingsfase kan versterken zodra een nieuwe jongere op een groep instroomt. Het is goed om je als professional bewust te zijn van de verschillende leiderschapsstijlen per fase.

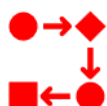
Begeleiden & bewaken van positieve groepsdynamiek:

Maak **tijd en ruimte voor onderlinge kennismaking** als er een nieuwe jongere in de groep komt. Denk aan een groeps gesprek of spel waarbij ruimte is voor de nieuweling en anderen om iets te vertellen (naam, buurt, school, interesses, etc).

Maak **tijd en ruimte voor afscheid** als er een jongere uitstroomt uit de groep en bespreek met jongeren wat dat betekent voor hen individueel maar ook op groepsniveau. Wat gaan jongeren (niet) missen? Welke lessen neemt de jongere zelf mee vanuit de groep? Wat heeft hij/zij geleerd van andere groepsleden etc.

Bespreek periodiek met collega's in hoeverre de verschillende **leiderschapsstijlen** (directief, overtuigend, participerend, delegerend) en fasen voorkomen op de groep en wat dat aan vaardigheden van jou en (de samenwerking in) het team vraagt.

Bespreek periodiek met jongeren de **vijf fasen** en bespreek welke fase zij zelf bijvoorbeeld het meest passend vinden bij de groep op dat moment en waar zij als groep behoefte aan hebben vanuit de groepsleiding.

Spreek met collega's af wat **belangrijke groepsnormen** zijn en wat dit vraagt van jou als professional op de groep maar ook ten aanzien van **overdrachtsmomenten in het team**. In hoeverre zijn normen tijdens een dienst bijvoorbeeld nageleefd en/of overtreden? Welke reactie (belonen/straffen) is daarbij besproken/toegepast. etc?

Bespreek periodiek in de groep – maar zeker ook bij nieuwe instroom - **welke reacties (niet) acceptabel** zijn voor jongeren en jezelf als professional. Vooral als het even tegenzit, dingen niet lukken of anders gaan dan verwacht.

Betrek jongeren actief bij het opstellen/schrijven van groepsregels en normen. Loop dat regelmatig met hen na en **evalueer** de (veranderende) betekenis van die gezamenlijk opgestelde omgangsregels.

Maak ruimte voor **groepsactiviteiten die positief onderling contact stimuleren** zoals de gedeelde leefruimte samen (her)inrichten, samen koken, een gezamenlijke opdracht of een spel. Er zijn veel ideeën te vinden op internet bijvoorbeeld op www.groepsdynamiek.nl of www.101werkvormen.nl.

Lees meer over intra dynamische groepsprocessen in het rapport onder paragraaf 3.3

4. Pas hercategorisatie, decategorisatie en wederzijdse differentiatie bewust toe in geval van onderlinge groepsconflicten.

Soms is binnen een groep sprake van verschillende subgroepen. Uit de literatuur komen drie strategieën naar voren die bij kunnen dragen aan het verminderen van onderlinge (interdynamische) groepsconflicten. Deze zijn (nog niet) binnen het forensisch jeugdwerkveld onderzocht, maar bieden mogelijk wel handvatten voor de praktijk. Daarbij kan gedacht worden aan het leggen van nadruk leggen op onderlinge *interacties* van groepsleden (decategorisatie), de nadruk leggen op *overeenkomsten* van de verschillende (sub)groepen (hercategorisatie) en/of het accent leggen op het versterken van juist de *verschillen* tussen de (sub)groepen (wederzijdse differentiatie).

Onderlinge groepsconflicten verminderen:

Gebruik doelbewust de begrippen 'wij' en 'ons' in de interactie met de groep. Organiseer groepsactiviteiten die juist de gezamenlijke identiteit promoten (nationaliteit, school, jeugdfase, etc.).

Bouw tijd in voor **1-op1- kennismaking** tussen **verschillende leden van subgroepen** of laat jongeren om de beurt vertellen over iets dat de ander nog niet weet.

Bespreek de **verschillen** tussen de subgroepen maar vervolgens ook **elkaars krachten** en mogelijk ook **afhankelijkheden** van elkaar. Laat de jongeren hier zelf mee aan de slag gaan. Wat herkennen zij bijvoorbeeld vanuit hun thuissituatie of vriendengroep?

Laat in geval van subgroepen ook subtaken voltooien die wel weer bijdragen aan een duidelijk **gezamenlijk einddoel**.

Bespreek geregeld **de (omgangs)regels, de wijze van reageren op elkaar** en wat voor **reactie** nodig en noodzakelijk is vanuit groepsleiding om het niet tussen subgroepen uit de hand te laten lopen.

[Lees meer over interdynamische groepsconflicten in het rapport onder paragraaf 3.2.2](#)

5. Monitor en bespreek niet alleen de mate van ervaren negatieve groepsdruk maar ook de mate van ervaren positieve groepsdruk.

Veel aandacht gaat vaak uit naar negatieve groepsdruk in het forensische jeugdwerkveld. Het blijkt echter dat jongeren ook positieve groepsdruk ervaren, soms zelfs meer dan negatieve. Dit is echter nog een onderbelicht terrein. Bij het monitoren kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van vragenlijsten waarbij de resultaten als concrete ingang kan dienen om groepsdruk betekenisvol bespreekbaar te maken, zowel individueel als in de groep.

Monitoren en positief gebruikmaken van groepsdruk:

Monitor (d.m.v. vragenlijsten of gesprekjes tussendoor) zowel de mate van ervaren **negatieve als positieve groepsdruk** onder groepen jongeren, Bespreek gezamenlijk wat de resultaten nu betekenen en wat het van groepsleiding maar ook de groep zelf vraagt om positieve groepsdruk te behouden en/of te vergroten.

Benoem wanneer je positieve groepsdruk ziet en stimuleer door bijvoorbeeld **concrete voorbeelden** daarvan op de groep te bespreken. Dat geeft (publieke) erkenning en kan positief gedrag van de jongere zelf en anderen positief beïnvloeden.

Besprek met jongeren wat **positieve groepsdruk** voor hen betekent en wat het concreet in de **onderlinge interactie** van hen vraagt in het (onderling) stimuleren van elkaar. Besprek met jongeren bijvoorbeeld een positief stopwoord dat tijdens en na groepsactiviteiten gehanteerd wordt als teken van (onderlinge) erkenning.

Ondersteun jongeren in het positief omgaan met elkaar door met elkaar te bespreken **hoe op een goede manier kan worden gereageerd** in geval van lastige situaties, zodat jongeren ook **positieve ervaringen opdoen binnen de groep**. Benoem samen wat stimulerend werkt (en voor wie) en werk dit samen met de groep uit (zichtbaar op grote vellen papier bijvoorbeeld).

Lees meer over positieve groepsdruk in het rapport onder paragraaf 4.2

6. Stem interventies en/of groepsactiviteiten af op de mate van weerbaarheid/vatbaarheid voor groepsdruk van jongeren bij de uitvoering.

Uit de literatuur blijkt dat jongeren met LVB problematiek doorgaans vatbaarder zijn voor groepsdruk en dat jongeren in de leeftijdsfase 14 – 18 jaar relatief het meeste weerbaar zijn tegen groepsinvloeden over de adolescentiefase bezien (Steinberg en Monahan 2007; Sumter et al., 2009). Dit geeft een hoopvol perspectief op het kunnen afbuigen van een negatieve groepsinvloed op een jongere. Uit onderzoek blijkt tevens: hoe hoger het gevoel van autonomie hoe minder vatbaar jongeren zijn voor (positieve en negatieve) groepsdruk. Jongeren die relatief veel autonomie ervaren zijn dus minder gevoelig voor negatieve groepsdruk, terwijl jongeren die dat minder ervaren gevoeliger zijn en meer aandacht vragen. Het is goed om bij de toepassing en uitvoering van interventies en/of activiteiten hier rekening mee te houden.

Benutten van weerbaarheid tegen groepsdruk:

Besprek in de groep **in hoeverre jongeren zichzelf als weerbaar ervaren** ten aanzien van groepsdruk en hoe zij daarmee om (willen) gaan. Jongeren kunnen immers leren van elkaars strategieën om met negatieve groepsdruk om te gaan.

Stel **een (visueel) sociogram** samen met jongeren in een groep (www.sociogram.nl of www.sometics.nl). Dit kan visueel inzicht geven in de onderlinge relaties en ervaren (groeps)druk.

Ondersteun jongeren die gevoelig zijn voor negatieve groepsdruk extra in het omgaan met hun groepsgenoten door bijvoorbeeld te **verwoorden** wat er gebeurt en van tevoren groepsgewijs te bespreken hoe jongeren **het beste kunnen reageren** in dergelijke gevallen.

Maak op een positieve manier gebruik van jongeren die relatief weerbaar zijn tegen groepsinvloeden door hen **een rol te geven die positief ondersteunend is** aan het functioneren van de groep of geef bijvoorbeeld bewust een taak bij groepsactiviteiten aan een jongere die een **verbindende rol** speelt in de groep.

Lees meer over weerbaarheid/vatbaarheid & groepsdruk in het rapport onder paragraaf 4.4

7. Schenk (vooral in de transitie fase van binnen naar buiten toe) bewust aandacht aan de rol van sociale media en groepsdruk & inventariseer aanwezige betekenisvolle bronnen van veerkracht.

Ook al is het gebruik van sociale media in een gesloten forensisch jeugdwerkveld veelal verboden, toch hebben jongeren ook met een forensische titel daar wel (beperkt) toegang toe. Denk bijvoorbeeld aan verlof en halfgesloten regimes. Voor professionals betekent dit met name dat er in ieder geval aandacht voor sociale media en groepsdruk moet zijn in de transitie van een gesloten setting naar buiten. Het is van belang dit blijvend aandacht te geven. Zowel in het maatwerk, methodisch groepswerken maar door ook in bijvoorbeeld trainingen expliciet aandacht te schenken aan het omgaan met groepsdruk en sociale media. Voor zowel professionals als ook de jongeren zelf. Jongeren komen immers uiteindelijk weer in contact met 'oude' vertrouwde online contacten en vriendengroepen.

Aandacht voor de rol van sociale media & bronnen van veerkracht:

Investeer in **trainingsmodules** waarin kennis, kunde en ervaringen in relatie tot sociale media. Maak samen met de jongeren - waar mogelijk - op een **positieve manier** gebruik van sociale media en/of begeleid hen bewust in het omgaan met sociale media.

Vraag jongeren naar hun **ervaringen en kennis** met sociale media, **leer via hen deze wereld ook kennen**. Kijk bijvoorbeeld of je een jongere aan zijn/haar online afbeeldingen/ teksten, offline herkent en geef dit zonder oordeel terug aan de jongeren.

Ga voorafgaand aan de **transitie** van een gesloten naar een (meer) open leefomgeving samen met jongeren na **hoe hun onlinewereld positief benut kan worden**. Bespreek wat de toepassing van opgedane vaardigheden uit bijvoorbeeld trainingsmodulen en de ervaring op de groep nu buiten de instelling gaat betekenen.

Verken en benut voorafgaand aan de transitie naar een (meer) open leefomgeving zoveel mogelijk de **eigen bronnen van veerkracht vanuit het eigen sociale systeem** van jongeren. Wie is voor de jongere bijvoorbeeld een positieve houvast wanneer de jongere negatieve groepsdruk ervaart? Welke **afspraken** kun je daarover maken?

[Lees meer over sociale media en groepsdruk en bronnen van veerkracht in het rapport onder paragraaf 4.4 en 4.5](#)

Vragen over deze handreiking?

Mail naar info@essaresearch.nl en download het hele rapport via de website www.kfzjeugd.nl of www.essaresearch.nl

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële ondersteuning van het Programma KFZ-J. Het Programma KFZ-J heeft daarnaast zorg gedragen voor de inhoudelijke projectbegeleiding waarbij is gestuurd op kwaliteit, voortgangsbewaking en budgetbeheer. Het Expertisecentrum Forensische Psychiatrie voert namens het programma KFZ-J het projectmanagement.

Deze handreiking is in opdracht van de commissie Kwaliteit Forensische Zorg Jeugd (KFZ-J) als uitwerking van call 2019-09 tot stand gekomen en is een coproductie van onderzoeksbureau ESSA Research en de Hogeschool Leiden. Voor meer informatie mail naar info@essaresearch.nl

© KFZ-J: Het intellectuele eigendom ligt bij de auteur(s). De auteur(s) stemt er mee in dat deze uitgave onvoorwaardelijk en zonder kosten gebruikt kan worden door alle instellingen binnen het forensische zorgveld.

